

NOTA BREU

Convolvulus farinosus* (Convolvulaceae), naturalitzat a Barcelona*Naturalization of *Convolvulus farinosus* (Convolvulaceae) in Barcelona**

Cèsar Blanché*, Samuel Pyke** & Ramon M. Masalles***

* Universitat de Barcelona. Institut de Recerca de la Biodiversitat (IRBIO). Centre de Documentació de Biodiversitat Vegetal (CeDocBiV); GREB-BioC. Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona. A/e: cesarblanche@ub.edu

** Jardí Botànic de Barcelona. Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Font i Quer 2, Parc de Montjuïc. 08038 Barcelona. A/e: spyke@bcn.cat

*** Universitat de Barcelona. Institut de Recerca de la Biodiversitat (IRBIO). Centre de Documentació de Biodiversitat Vegetal (CeDocBiV). Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals. Facultat de Biologia. Av. Diagonal, 643. 08028 Barcelona. A/e: rmasalles@ub.edu

Autor per a la correspondència: Cèsar Blanché. A/e: cesarblanche@ub.edu

Rebut: 19.03.2018. Acceptat: 06.04.2018. Publicat: 30.06.2018

***Convolvulus farinosus* L.**

BARCELONA: Montjuïc: Jardí Botànic de Barcelona, 31TDF2979, 100 m, 31-V-2001, *S. Pyke* (BC910203); Montjuïc, 31TDF2979, 100 m. 6-VI-2011, *S. Pyke* (BC878329); Jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona, 31TDF3058, 22 m, 25-VI-2015, *Blanché & Masalles* (BCN144297).

És una planta originària de les terres meridionals i orientals del continent africà, actualment estesa per Eritrea, Etiòpia, Kenia, Uganda, Tanzània, Malawi, Bostwana, Zimbabue, Moçambic, Sud Àfrica, etc., així com per les illes de Madagascar i de Reunion, en aquest darrer cas catalogada entre les espècies invasores de l'illa. A l'àrea d'origen, les fulles joves són recol·lectades i utilitzades com a aliment, i més rarament es fa servir de farratge o com a ornamental (Jansen, 2004). Des de fa força anys consta com a espècie introduïda a Sicília, a Tenerife (Acebes *et al.*, 2010) i a Lisboa (tot i que, en el cas de Lisboa, alguns autors portuguesos consideren que n'és autòctona), de manera que les poblacions establertes de Barcelona representen la segona localitat ibèrica coneguda.

Convolvulus farinosus és una corretjola enfiladissa que se separa de *C. arvensis*, amb les fulles de la qual té una certa retirada, per les flors, de corolla significativament més petita (9-10 mm en general); pel calze més gran (sèpals de 5-6 mm); per les llavors més petites, que no arriben als 4 mm; per l'estil més curt (de 4,5-5 mm); per les inflorescències (cimes) amb moltes més flors (fins amb 5-8). Iconografia: M. Hart (1830) tret de *Edwards's Botanical Register, or Ornamental Flower-Garden and Shrubbery*, vol. 16: t. 1323 [Disponible a <http://tropical.theferns.info/viewtropical.php?id=Convolvulus+farinosus>] (Fig. 1).

No és la primera vegada que *C. farinosus* és esmentat de Barcelona, ja que figura a l'*Index seminum* (el primer que es coneix d'un jardí botànic barceloní) que Colmeiro va publicar l'any 1844, de l'*Horto Botanico Barcinonensi*. El mateix Colmeiro (1844) explica que es tracta d'un recull de les espècies cultivades els anys 1843 i 1844 al jardí botànic de

l'Escola d'Agricultura teòrico-pràctica i Botànica de la Junta de Comerç de Barcelona, situat al Raval. Tanmateix, no tenim notícies de la seva presència a Barcelona durant vora 150 anys. No és fins l'any 2001 que aquesta corretjola ha estat herboritzada per un de nosaltres (S.P.) al Jardí Botànic de Barcelona (2001, BC910203), sense que hi hagi estat plantada ni sembrada i tampoc consta que l'espècie hagi estat inclosa als *Index Seminum* recents d'aquest jardí; hi creix sota arbusts cultivats dels gèneres *Callistemon* o *Westringia* (a la zona d' Austràlia), on es fa enfiladissa entre les branques. Pocs anys més tard, *C. farinosus* apareix ja, al parc de Montjuïc (2011, BC878329), fora del Jardí Botànic de Barcelona, vora del Passeig del Migdia, en el marge d'un bosc de pi blanc plantat i força antropitzat, acompanyat de *Euonymus japonicus* Thunb., *Hedera maroccana* McAllister, *Rhamnus alaternus* L., *Ulmus minor* Mill., *Ligustrum lucidum* Ait., *Prunus persica* L., *Acanthus mollis* L., *Spartium junceum* L., *Convolvulus althaeoides* L., *Rubia peregrina* L. subsp. *longifolia* (Poir.) O. Bolòs, *Rubus ulmifolius* Schott i *Asparagus acutifolius* L. Des de l'any 2005, s'ha observat també al Jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona, primerament als parterres de l'àrea Gran Via-Aribau i posteriorment, escampant-se cap a la zona de palmeres i d'altres parterres (2015, BCN144297), sobre arbusts i entapissant el terra i sense cap mena d'intervenció. Es tracta de poblacions autosostenibles, amb una expansió moderada però autònoma, afavorida per les seves característiques biològiques: és una planta rizomatosa, de tiges llargues, ramificades i volubles, que arriba a fer tofes força denses i que presenta una producció molt elevada de fruits i llavors gairebé tot l'any. Hi és perfectament establerta, es reproduïx amb èxit i vigorositat i amplia la diversitat i el recobriment dels espais colonitzats.

Pel que fa a les vies de dispersió a llarga distància, la relació dels focus inicials d'aquesta espècie amb els jardins botànics és rellevant des del punt de vista de la corologia dinàmica perquè ajuda a entendre la manera com ha tingut lloc l'expansió de la planta. En el cas de Barcelona, l'aparició fortuïta al Jardí Botànic permet pensar en l'arribada d'unitats de

Figura 1. *Convolvulus farinosus* al Jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona: a) hàbit; b) flor; c) fruit (Fotografies: R. M. Masalles).

dispersió de *C. farinosus* juntament amb llavors o planta viva procedent de l'àrea de distribució natural africana; secundàriament, l'extensió al Jardí Ferran Soldevila pot associar-se als exemplars de diverses espècies procedents dels viviers del Jardí Botànic de Barcelona (i amb ells, llavors o d'altres pro-

pàguls de *Convolvulus*), que entre els anys 2005 i 2008 s'hi van plantar per a assaigs d'aclimatació.

També hi ha dades antigues de Madrid. Existeixen plecs de l'herbari de plantes vasculares del «Real Jardín Botánico de Madrid», recollectats el 1793 i 1802 a l'*Hortus Regius Matritensis*, on era conreat el 1796 segons consta a l'*Index Seminum* (Gómez Ortega, 1796). Són les referències més antigues que hem trobat, perquè no figura a la llista de plantes cultivades l'any 1772 al Real Jardín Botánico, quan encara era a Migas Calientes; no ens consten citacions més recents. Pel què fa a Portugal, havia estat citada de Madeira (Tessier *et al.*, 1813), possiblement cultivada, i també recentment de les illes Açores (Wood *et al.*, 2015), però la «Checklist» més recent de la flora portuguesa (Menezes de Sequeira *et al.*, 2012) només l'esmenta de Portugal continental. Costa *et al.* (1998) consideren *C. farinosus* tàxon diferencial del Superdistricte Olissiponense, que inclou Lisboa i altres municipis situats al N de l'àrea terminal de la vall del Tajo. L'estudi «*Biodiversidade na cidade de Lisboa, uma estratégia para 2020*» (Santos, 2016) considera que n'és una espècie autòctona i alguns dels *Index Sporarum et Seminum* recents (anys 2009, 2010, 2011) del Parque Botânico da Tapada da Ajuda (Instituto Superior de Agronomia, Universidade Técnica de Lisboa) n'ofereixen llavors. La Centuria XX de l'Exsiccata de flora iberomacaronésica selecta (2015) de l'Asociación de Herbarios Ibero-Macaronésicos va repartir un plec herboritzat a «Lisboa: Tapada da Ajuda, Parque Botânico da Tapada da Ajuda». Segons Almeida & Freitas (2006) fou citada per primer cop com espècie naturalitzada l'any 1913.

A Itàlia és considerada espècie casual (Celesti-Grapow *et al.*, 2009). Es coneix de Sicília, concretament de Palerm. Fou descobert l'any 2003 als marges del riu Oreto, no lluny de la desembocadura, i posteriorment s'ha comprovat que també creix vora les parets i a l'interior de l'Orto botanico di Palermo (Domina, 2004).

A totes les localitats europees d'on es coneix, doncs, la seva presència va lligada al Jardí Botànic local des de dates que no són pas recents: Madrid des del 1796, Palerm des del 1825, Barcelona des del 1844, Lisboa des del 1913. Molt probablement la seva expansió s'explica pel fet d'haver estat inicialment plantat al Jardí (o involuntàriament transportat amb terres o llavors), d'on en alguns casos es pot haver escapat, per naturalitzar-se a continuació.

Bibliografia

- ACEBES, J. R., LEÓN, M. C., RODRÍGUEZ, M. L., DEL ARCO, M., GARCÍA, A., PÉREZ DE PAZ, P. L., RODRÍGUEZ, O., MARTÍN, V. E. & WILDPRET DE LA TORRE, W. 2010. *Spermatophyta*. P. 122-172 In: Arechavaleta, M., S. Rodríguez, N. Zurita & A. Garcia (Coord.). *Lista de especies silvestres de Canarias. Hongos, plantas y animales terrestres*. Gobierno de Canarias, Tenerife. 500 p.
- ALMEIDA, J. D. & FREITAS, H. 2006. Exotic naturalized flora of continental Portugal - A reassessment. *Botanica Complutensis*, 30: 117-130.
- CELESTI-GRAPOW, L., ALESSANDRINI, A., ARRIGONI, P. V., BANFI, E., BERNARDO, L., BOVIO, M., BRUNDU, G., CA-

- GIOTTI, M. R., CAMARDA, I., CARLI, E., CONTI, F., FASCETTI, S., GALASSO, G. GUBELLINI, L., LA VALVA, V., LUCCHESI, F., MARCHIORI, S., MAZZOLA, P., PECCENINI, S., POLDINI, L., PRETTO, F., PROSSER, F., SINISCALCO, C., VILLANI, M. C., VIEGI, L., WILHALM, T & BLASI, C. 2009. Inventory of the non-native flora of Italy. *Plant Biosystems*, 143 (2): 386-430.
- COLMEIRO, M. 1844 *Catalogus plantarum in Horto Botanico Barcinonensi annis MDCCCXLIII et MDCCCXLIV cultarum, seminumque nuper collectorum, quae pro communicatione offeruntur*. Typis Josephi E. Monfort, Barcinone. 23 p.
- COSTA, J. C., AGUIAR, C., CAPELO, J. H., LOUSA, M. & NETO, C. 1998. Biogeografia de Portugal Continental. *Quercetia*, 0: 1-56.
- DOMINA, G. 2004. *Convolvulus farinosus* L., nuova avventizia della flora italiana. *Quaderni di Botanica ambientale e applicata*, 15: 147-148.
- GÓMEZ ORTEGA, C. 1796. *Elenchus Plantarum Horti Regii Botanici Matritensis. Anno M. DCC. XCVI*. Madrid. 34 p.
- JANSEN, P. C. M. 2004. *Convolvulus farinosus*. In: Grubben, G.J.H. & Denton, O.A. (eds.). *Plant resources of tropical Africa 2. Vegetables*. PROTA / Foundation, Wageningen, Netherlands / Backhuys Publishers, Leiden, Netherlands / CTA, Wageningen. 215 p.
- MENEZES DE SEQUEIRA, M., ESPÍRITU-SANTO, D., AGUIAR, C., CAPELO, J. & HONRADO, J. 2012. *Checklist da Flora de Portugal (Continental, Açores e Madeira)*. Associação Lusitana de Fitossociologia, Lisboa.
- SANTOS, M. (coord.) 2016. *Biodiversidade na Cidade de Lisboa: uma estratégia para 2020*. P. 393-613. Boletim municipal. Câmara municipal de Lisboa, 3.º Suplemento ao Boletim Municipal n.º 1148. Lisboa.
- TESSIER, M. THOUIN, M. & BOSCH, M. 1813. *Encyclopédie Méthodique. Agriculture, V*: 194. H. Agasse, Imprimeur-Librairie, Paris. 736 p.
- WOOD, J. R. I., WILLIAMS, B. R. M., MITCHELL, T. C., CARINE, M. A., HARRIS, D. J., & SCOTLAND, R. W. 2015. A foundation monograph of *Convolvulus* L. (*Convolvulaceae*). *PhytoKeys*, 51: 1-282.